

дуючи (з жовтня 1924 по січень 1926 р.) відділом преси ЦК РКП(б), всі свої сили, весь свій великий організаторський талант віддавав дорученій справі. Як свідчить автор, Варейкіс був не тільки талановитим організатором, а й видним пропагандистом ленінських ідей. Він написав про В. І. Леніна ряд статей, спогади, аргументовано захищав ленінські ідеї від фальсифікацій і перекручень. В цілому його творчий доробок лише книжкових і брошурих видань налічує майже 70 праць.

Позитивною стороною дослідження є те, що діяльність цієї людини розкривається в тісному зв'язку з багатьма іншими партійними і радянськими працівниками. Невипадково в ньому вміщено короткі біографічні довідки майже тридцяти активних діячів революційного руху і соціалістичного будівництва в нашій країні. Відомо, що пошук найбільш раціональних шляхів побудови соціалізму носив непростий, суперечливий характер. Після смерті В. І. Леніна ідейно-політична боротьба в партії країні в цілому сильно загострилась. Не в останню чергу це було викликане суперечностями, які розгорілися між членами Політбюро ЦК ВКП(б) за лідерство в партії. В цій боротьбі Варейкіс, як і переважна більшість керівних діячів, став на бік Сталіна.

Важливо, що в рецензованій праці об'єктивно і всебічно, без замовчування негативних сторін відтворюється образ Варейкіса, його роль в формуванні командно-адміністративної системи, культури особи Сталіна. Зокрема, 21 грудня 1929 р. він опублікував статтю «І. В. Сталин», в якій заслуги Сталіна в революційному русі, перемозі Великого Жовтня, розвитку марксизму поставив в один ряд з заслугами Леніна. «Сталин,— підкреслюється в ній,— по праву зайняв становище вождя,

лідера, політичного керівника і теоретика партії». Цю ж думку висловлював він в своїй книзі «Всепобеждающая партия Ленина — Сталина», виданій в 1936 р. в Сталинграді.

Книга Д. Д. Лаппо примушує читача замислитися над гострими проблемами минулого і, зокрема, чому такі чудові представники ленінської школи, як Варейкіс підтримали Сталіна, стали співучасниками створення його диктатури. Які причини їх відступу від ленінської політики з найважливіших питань соціалістичного будівництва?

На жаль, в книзі зустрічаються й окремі недоліки, в тому числі поверхові сюжети, догми й стереотипи. Зокрема, по старій, по суті, ще сталінській схемі відображена проблема троцькізму і боротьба з ним в 20-ті роки. Лише в позитивному плані описується робота Варейкіса в керівних органах Донецько-Криворізької республіки, хоча в радянській історіографії недвозначно негативно оцінюється навіть сам факт створення даної республіки.

В цілому в діяльності Ю. М. Варейкіса, як видно з книги, була радість творення нового і гіркий присмак окремих невдач, відчуття величчя цієї справи, за яку вперше в історії влязалась ленінська партія і нелегкі сумніви щодо шляхів її втілення. А потім наступив трагічний фінал від жахливо-шого правдива розповідь про життєвий шлях славних представників покоління Великого Жовтня допомагає повніше розкрити революційний взаємозв'язок історичного минулого з сучасністю, усвідомити його уроки. В цьому полягає ще одна позитивна сторона рецензованого дослідження.

І. Л. ГОШУЛЯК (Київ)

В. Є. Задорожний

Товарне виробництво і торгівля на західноукраїнських землях.

Львів : «Вища школа», 1989.— 150 с.

Монографія В. Є. Задорожного викликала у дослідників, студентів і краєзнавців чималий інтерес. Автор на значному архівному матеріалі, який вперше вводить до наукового обігу, висвітлив одну із забутих сторінок вітчизняної історії — товарне виробництво і торгівлю на західноукраїнських землях в період формування капіталістичних відносин. З інтересом читається вступна частина, де дослідник розкрив свою творчу лабораторію, з повагою ставлячись до своїх попередників. Автор звернув увагу читача на широку джерельну базу, чим допоміг заглибитись у вивчення проблеми генезису капіталізму на Україні, прослідкувати процес становлення всеукраїнського внутрішнього ринку.

У перших двох розділах рецензованої праці розповідається про розвиток товар-

ного виробництва у сільському господарстві і промисловості, а в наступних — про організацію внутрішньої і зовнішньої торгівлі на західноукраїнських землях у першій половині XIX ст. Тема належить до розряду не вивчених.

Монографія В. Є. Задорожного претендує на наукову новизну. В ній уперше комплексно висвітлено питання товарного виробництва і торгівлі на всіх західноукраїнських землях у період кризи феодалізму. Економічні й соціальні структури автор розглянув на регіональному і галузевому рівні методом аналізу та синтезу. Джерельну основу рецензованої праці становлять документи центральних, республіканських і обласних архівів СРСР, рукописні матеріали наукових бібліотек, австрійська, польська, російська, угорська та українська преса, а також мемуари.

Автор приділив особливу увагу поміщицькому торговельному землеробству, яке в умовах товарного господарства сприяло зміцненню українського внутрішнього ринку і викликало чимало проблем, пов'я-

заних з інтенсивним розвитком сільського господарства і промислового виробництва. Грунтовний аналіз джерел дав змогу встановити шляхи проникнення товарно-грошових відносин і у селянські господарства. Щоправда, хотілося б довідатися, як же поглиблення товарно-грошових відносин впливало на розшарування селянських мас. На жаль, це питання в монографії висвітлено слабо.

Важливо, що в книзі відведено багато місця містам — значним центрам виробництва і торгівлі. У них, відзначає автор, збільшувалася частка населення, яке в першій половині XIX ст. повністю поривало зв'язки із землеробством і займалося ремеслом та торгівлею. Проте автор фактично обійшов такий важливий факт, як становлення пролетаріату і буржуазії — основних класів капіталістичного суспільства, які формувалися на українських землях. Хотілося б також знати і національний склад міського населення, ступінь концентрації капіталу, систему управління, що складалася. Адже панувала думка, що міста заселяли іноземці, витісняючи українців у села чи в гори.

Два останні розділи монографії дають уявлення про організацію внутрішньої і зовнішньої торгівлі на західноукраїнських землях. В першій половині XIX ст., відзначив автор, там панувала караванно-ярмаркова і поступово утверджувалася стаціонарна торгівля, що набувала спеціалізованого характеру, наближаючись до форм капіталістичного обміну. Та все ж у торговельному житті населення значну роль відігравали і ярмарки та базари, які збереглися і в наш час. На них вирувало життя. В. Є. Задорожний справедливо зауважив, що ярмарки в епоху феодалізму (і капіталізму) були своєрідними народними виставками. Водночас вони відігравали значну роль і в міжнаціональному спілкуванні, обміні інформацією, поширенні усної народної творчості, традицій. На жаль, роль ярмарок в економічному і культурному житті українського народу в книзі не дістала належного висвітлення.

У період становлення капіталістичних відносин постійна торгівля була одним з основних свідчень появи нового ладу. Од-

нак автор розглянув це питання побіжно. Важко погодитися з його твердженням про те, що в першій половині XIX ст. «піднесення торгівлі гальмували феодально-кріпосницькі відносини». У той час на західноукраїнських землях ще не було внутрішніх митниць, та й феодалі були зацікавлені в коштах, які давала торгівля. То чому ж вони гальмували її?

Заключний розділ присвячено зовнішньоторговельним зв'язкам Галичини, Буковини й Закарпаття. Автор розповів про налагодження їх з Наддніпрянською Україною і Росією, про значення транзитної торгівлі та відносин з європейськими країнами. Однак якщо взаємозв'язки західноукраїнських земель з Наддніпрянською Україною і Росією висвітлені ним більш-менш докладно, то відносинам із західноєвропейськими країнами відведено всього лише 6 сторінок. Водночас, як свідчать джерела, багато найрізноманітніших товарів експортувалося в Західну Україну саме з Австрії, Угорщини, країн Балканського півострова, німецьких земель, Італії, Франції. Широком був і імпорт до тих же країн. Варто було б більше уваги звернути на висвітлення тісних відносин між містами Західної, Центральної і Південної України. Існували традиційні зв'язки між окремими ярмарками. Вони також лишилися поза увагою автора.

В монографії зроблено продумані висновки. Читач з них довідається, що феодально-кріпосницькі відносини і колоніальна залежність стримували економічний поступ західноукраїнського регіону. Добре складено автором довідковий та бібліографічний розділи. Щоправда, в книзі трапляються стилістичні огріхи, повтори (див., наприклад, стор. 27 і 29, де йдеться про бджільництво, та ін.). В цілому ж автору вдалося стисло висвітлити стан розвитку товарного виробництва і торгівлі на території західноукраїнських земель в першій половині XIX ст., показати, як розвивався внутрішній ринок, у який втягувалися всі українські землі.

І. Г. ШУЛЬГА (Вінниця)

Одержано 24.05.90.

Горина Л. В.

Марин Дринов — историк и общественный деятель.

М.: Изд. Моск. ун-та, 1986.— 208 с.

Монографія Л. В. Горіної приваблює передусім невідомим інтересом до особи видатного славіста.

Автор використала широке і різноманітне коло джерел: загальну та спеціальну літературу, друковані джерела, архівні документи, серед яких важливе місце займають матеріали особистого архіву М. С. Дринова у Софії.

Структура праці базується на поширеній в радянській історіографії «стабільно-проблемній моделі»¹. В ній визначаються опорні елементи: науково-біографічний нарис життя М. С. Дринова, аналіз його суспільно-політичної і педагогічної діяльності, характеристика історичних поглядів ученого. Немає сенсу докладно переказувати зміст кожного з розділів. Читач відшукає в них багатий і цікавий фактичний матеріал, котрий розповідає про формування світогляду М. С. Дринова, умови його життя в Росії та за кордоном, про широкі

¹ Нечкина М. В. Василий Осипович Ключевский.— М., 1974.— С. 53.